Književnim i domoljubnim djelovanjem obilježili su svoje vrijeme

Fra Radoslav Glavaš i Mile Budak – dvije hrvatske književne sudbine

Jugokomunisti su ih jednostavno zatukli

Piše: **Mate Kovačević**

U radu je prikazan odnos auktora – prozaika i romanopisca Mile Budaka i njegova kritičara fra Andrije Radoslava Glavaša kroz kritičarevu teoriju i auktorovo djelo, što je, u sklopu rata protiv hrvatske kulture, znatnim dijelom utjecalo i na fizičku sudbinu obojice auktora, a potom i njihovih književnih djela.
Ključne riječi: *Glavaš, Budak, kritika, roman, smaknuće, hrvatska književnost, narod, komunisti, pravaši, Budakovo razdoblje, mučenici*

Uvod

Dva velika hrvatska pera – nezaobilazan pripovjedač, genijalan romanopisac i hrvatski mučenik Mile Budak, bez kojega je nezamisliva povijest hrvatske književnosti 20. stoljeća, kritičarski odgovor pronašao je u napisima fra Radoslava Glavaša, najagilnijega, najbistrijega i najboljega hrvatskoga književnog kritičara u razdoblju 1930. – 1945. Glavaš je svoju kritiku temeljio na vrijednosnim estetskim načelima, a hrvatsku je književnost gledao i kao izraz umjetničke duše hrvatskoga naroda, upravo ono što je u svojim proznim djelima netendenciozno tkao književnik Mile Budak, ispisavši tako jedne od najljepših stranica hrvatske proze. Tu je prozu, ne bez uočavanja pojedinih slabosti, vrhunski prepoznavao fra Radoslav Glavaš potpisujući se pseudonimom A. R. Buerov.

Premda im je bio različit životni put, mučenička ih je smrt, naravno uz izvanredna književna ostvarenja, povezala u zajedničku hrvatsku žrtvu iz koje će, kako je proročki i za pobijene širokobriješke fratre pisao Glavaš, biti prinos više u žrtvama hrvatskoga naroda za životnu opstojnost i državnu nezavisnost, a iz »grobišta poklanih franjevaca na Širokom Brijegu bit će trajan narodni spomenik i ujedno divna žrtva za vjeru i narod«.

Jednako tako velik spomenik sve više izrasta i iz smaknutih velikana hrvatskoga pera Mile Budaka i fra Radoslava Glavaša!

Životopis fra Radoslava Glavaša

Pišući natuknicu za Leksikon pisaca Jugoslavije[1], fra Andrija Nikić bilježi kako je fra Radoslav, krsnim imenom Andrija, rođen 29. listopada 1909. u Drinovcima. Tu je pohađao i osnovnu školu, a gimnaziju je završio na Širokom Brijegu. U franjevački red stupio je 29. lipnja 1927. na Humcu. Bogosloviju je studirao u Mostaru (1930. – 1932.) i Lilleu (1932. – 1934.), a hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1935. – 1939.). Za svećenika je zaređen 16. srpnja 1933. u Fontenayu u Francuskoj. Na Širokom je Brijegu godine 1934. i 1935. bio kapelan, a od 1939. do

[1] *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II., Đ-J, Matica srpska, Novi Sad, 1979., str. 230. – 231.

FRA RADOSLAV GLAVAŠ NA ŠIROKOM BRIJEGU

1941. profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji.

Od svibnja 1941. do svibnja 1945. u Zagrebu je radio kao načelnik Odjela za bogoštovlje, koje je u početku bilo u sastavu Ministarstva bogoštovlja i nastave, a od 24. lipnja 1941. u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. U tu ga je službu pozvao tadašnji ministar bogoštovlja Mile Budak.

Glavaš je 1942. dovršio i obranio doktorsku raspravu »Jakša Čedomil, osnivač moderne hrvatske kritike«. Do kraja rata ostao je na svojoj dužnosti u Ministarstvu, a posljednji njegov objavljen spis jest vijest o partizanskom zločinu 7. veljače 1945. na Širokom Brijegu, koja je potkraj travnja 1945. objavljena u dnevnom listu *Novine* pod naslovom »Krvavi ples komunista na Širokom Brijegu«.

Partizani su ga smaknuli 27. svibnja 1945. u Zagrebu, a tek su ga dva tjedna poslije, 14. lipnja 1945., osudili na smrt. Nikić to potvrđuje vlastitim istraživanjem podsjetivši kako je istražujući 1971. dokumentaciju u Vojno istorijskom institutu u Beogradu, saznao »od ovlaštenog majora, da je

prvih poratnih dana 1945. došla delegacija iz Londona. Kad je saznala za brojne likvidacije u Sloveniji i Hrvatskoj, upozorila je jugoslavensku vlast da je potrebno osude na smrt popratiti pismenom dokumentacijom«. Tada su komunisti, napominje Nikić, formirali pojedine komisije, koje su prikupljale podatke o likvidiranim neprijateljima i sastavljali dokumentaciju o sudskim procesima koji u stvari nisu ni postojali, nego su naknadno konstruirani.

Vjerojatno je u to vrijeme 14. lipnja 1945. nastao i arhivski zapis o suđenju dr. Radoslavu Glavašu i drugim osobama koje su minulih dana ubijene na dosad nepoznatim mjestima u Zagrebu2. Nikićevo svjedočanstvo, uz napomenu i da su od pojedinih dužnosnika NDH izjave izvlačene mučenjem i pod pritiskom, iznimno je važno za naše povjesničare koji, na žalost, znatnim dijelom jugoslavenskim komunističkim izvorima prilaze kao primarnoj historiografskoj građi ne vodeći pritom brigu da su krivotvorenjem izvora komunisti nastojali krivotvoriti cjelokupnu povijest, pa i budućnost.

Nikić je smatrao da je Glavaš, ili kako se potpisivao A. R. Buerov, spadao među najistaknutije hrvatske književne kritičare od 1930. do 1945., kojeg su komunisti smaknuli u naponu snage.[3]

Pišući o Glavašu, drugi istraživač fra Robert Jolić napominje kako je u prvoj Pavelićevoj vladi Budak postao ministrom bogoštovlja i nastave. »Zacijelo se Glavaš s Budakom upoznao za vrijeme svoga četverogodišnjega studija u Zagrebu (1935. –39.)«, napomenuo je ustvrdivši kako je pisao vrlo pohvalne kritike o Budaku pa ne bi trebala čuditi molba koju je samo mjesec dana nakon uspostave NDH ministar Mile Budak uputio provincijalu hercegovačkih franjevaca fra Krešimiru Pandžiću o tome da je Glavaš potreban Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Zagrebu.4 Ne bih se složio s Jolićevom tvrdnjom da je Glavaša ministar Budak pozvao u ministarstvo zato što je on pisao pohvalne kritike. Najprije nije točna tvrdnja o pohvalnim, nego o iznimno analitičnim i oštroumnim kritikama u kojima Glavaš nije izbjegavao istaknuti nedostatke što ih je uočavao. Odnos kritičara Glavaša i autora Budaka znatno je složeniji i ne može se svoditi samo na pohvalu Budakovim djelima.

Glavaša je opisala i Ruža Bajurin u *Hrvatskoj reviji* kao čovjeka koji se nasmijano diže i vatreno diskutira u seminaru prof. Antuna Barca. »Njegovu riječ u diskusijama o hrvatskoj modernoj književnosti svi smo mi studenti napeto očekivali i pratili s oduševljenjem. Andrija Glavaš je materijal uvijek do u tančine poznavao, a stajao je na izrazito antimarksističkom stanovištu. Zbog toga se i strastveno grabio u koštac s Dvoržakom i Čubelićem, predstavnicima "crvenih" na zagrebačkom Sveučilištu malo prije početka Drugog svjetskog rata. Glavaš je bio i odličan govornik, a njegov savršeni hrvatski jezik donosio je šum naših rijeka, snagu i ljepotu njegovih ponosnih hercegovačkih planina. Bio je čovjek velike kulture, čvrstih principa, a uz to jednostavan i pristupačan. Upoznavajući svoje učenike s ljepotom hrvatske književnosti, Glavaš je ujedno razvijao ljubav prema hrvatstvu uopće.«[5]

Četvrti auktor koji je iscrpnije pisao o književnom radu fra Radoslava Glavaša je Branimir Donat koji je pošast hrvatske smrti, u kojoj su masovno poslije svršetka rata stradali hrvatski ljudi, a među njima i svećenik te književni kritičar Glavaš, zapisao kako »umjesto da prestane kucati na vrata jer je Drugi svjetski rat u Europi završio već 9. svibnja, hrvatska smrt upravo tih dana je s novom žestinom opet zveknula zvekirom na vrata mnogih koji nisu napustili Zagreb duboko uvjereni da se nisu ogriješili ni o kakve moralne zasade i da pripadaju među pravednike i nedužne«.[6] Donat tvrdi kako su ubojstva hrvatskih intelektualaca i svih protivnika komunizma i Jugoslavije započela ranije, još prije svršetka rata. Sustavno vođen proces zatora započeo je masovnim zločinom i osvetničkim pohodom na Široki Brijeg te hajkom koja se isprva vodila u Hercegovini, ali je potom zahvatila i sve dijelove bivše Jugoslavije ostavivši iza sebe more neznanih humaka, nekoliko velikih političkih procesa, monstruoznu osudu nadbiskupa Stepinca i polustoljetnu anatemu Katoličke Crkve u Hrvata.[7]

Kritičarsku žicu fra Radoslava Glavaša i rijetko izoštreno oko za književnu ljepotu i vrijednost Donat je ocijenio kako je on pišući o odnosu hrvatske književnosti i pravaša dotakao zlatnu žilu hrvatskoga oporbenjaštva, a neskriveno udivljenje za djelo Ante Kovačića pokazuje ne samo njegovu kritičku širinu nego čak i vidovitost, jer način na koji afirmira roman *U registraturi* bio je daleko ispred onoga što je u tom djelu vidjela većina književnih kritičara. Ono što su drugi smatrali iskazom trivijalnoga ukusa pisca i njegov danak trećerazrednoj književnosti Glavaš gleda mnogo kompleksnije i vidovitije, možemo slobodno bez pretjerivanja reći modernije.[8]

Fra Radoslav Glavaš bio je profesor na Širokom Brijegu te načelnik Odjela za bogoštovlje u Zagrebu. Cijenili su ga kolege na studiju, đaci u učionici, oni s kojima je dolazio u doticaj. U književnom svijetu bio je poznat kao nadaren kritičar. Jugokomunisti su ga najprije ubili, a tek dva tjedna nakon toga osudili na smrt.

Kratak životopis Mile Budaka

Prozaik, romanopisac i novelist Mile Budak rođen je u Svetom Roku 30. kolovoza 1889., a smaknut je u Zagrebu 7. lipnja 1945., točno na dan kada su prije trinaest godina agenti zagrebačke kraljevske policije, udarcem gvozdene šipke po glavi, pokušali atentat na nj.[9] Naime, 7. lipnja 1932. na Budaka je beogradski režim organizirao atentat. Pouzdanici zagrebačkoga redarstva Šaban Šaćirović, Adem Saranija i Vojo Karakanović napali su Budaka usred dana, ispred njegova stana i odvjetničke pisarnice u Ilici 10 te ga pokušali umlatiti gvozdenom šipkom.

Emigrirao je 2. veljače 1933. u Austriju, potom u Italiju. Početkom 1934. u Berlinu izdaje godišnjak *Nezavisna hrvatska država*, a u svibnju iste godine u izdanju Hrvatskoga kola u SAD-u izlazi mu knjiga *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu Hrvatsku državu*. U toj političkoj raspravi

2 Andrija Nikić, »Dr. fra Radoslav Glavaš«, *Kršni zavičaj*, Godina 39., broj 41., Humac, 2008. str. 134. – 136.

3 A. Nikić, »Dr. fra Radoslav Glavaš«, *Kršni zavičaj*, Godina 39., broj 41., Humac, 2008. str. 134.

4 Fra Robert Jolić, »Fra Radoslav Glavaš (1909. – 1945.)«, *Hercegovina Franciscana*, Godina IV, broj 4, Mostar, 2008., str. 202.

5 Ruža Bajurin, *Hrvatska revija*, Buenos Aires, prosinac – diciembre 1955., Sv. 4 (20), str. 362. – 363.

6 Branimir Donat (izabrao i priredio), *Andrija Radoslav Glavaš. Hrvatska književnost i duhovnost,* Dora Krupićeva, Zagreb, 1995., str. 413.

7 B. Donat, *Andrija Radoslav Glavaš*, str. 416. – 417.

8 Branimir Donat, »Andrija Radoslav Glavaš zaboravljena i prešućivana žrtva komunizma«, *Politički zatvorenik*, br. 67, listopad 1997., str. 39.

9 Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada PIP Pavičić, Zagreb, 2004., str. 394. – 395.

opisuje hrvatsko iskustvo u Jugoslaviji i predviđa rat između Hrvatske i Srbije kao rješenje hrvatskoga pitanja.

MILE BUDAK NAKON ATENTATA 1932.

U srpnju 1938. vraća se u Zagreb i objavljuje roman *Ognjište*. Godine 1939. pokreće tjednik *Hrvatski narod*. Banovinske vlasti 1940. zabranjuju Budakov *Hrvatski narod*, a njega bez suda stavljaju u pritvor, gdje je dočekao raspad Jugoslavije. U tamnici je štrajkao glađu u dva navrata, a 11. travnja 1940. pod nerazjašnjenim se okolnostima njegova supruga utopila u bunaru.[10] U vladi NDH bio je ministar bogoštovlja i nastave te veleposlanik u Berlinu.

Zagreb je napustio 6. svibnja 1945., a britanske su ga vojne vlasti 18. svibnja te godine izručile jugoslavenskim komunistima, koji su ga smaknuli s ostalim članovima vlade NDH. Gdje je pokopan ostalo je i danas nepoznato.

Prema pisanju medija njegovu su kćer Grozdanu Budak komunističke ubojice gnjusno silovali i mučili te ju najokrutnije sakatili i ubili u sklopu pokolja u Gračanima.[11]

Glavaševi umjetnički pogledi

Kako bismo razumjeli bliskost autora *Ognjišta* Mile Budaka i njegova kritičara Glavaša valja ući temeljitije u teorijsku osnovicu Glavaševa kritičkoga pristupa umjetničkom djelu, ali i u govor njegove kritike o književno-umjetničkim djelima koja je odčitavao upravo na temelju svojih teorijskih zasada. U našem ćemo se slučaju držati Budakovih djela.

Glavaš je umjetničko djelo mjerio između dviju ekstremnih estetskih struja – formalističke kritike koja se naslanja na objektivne elemente umjetničkoga djela i impresionističkoga odnosno sociološkog pristupa s osloncem na subjektivizmu. Istina je, tvrdio je, negdje u sredini. Umjetnička je problematika bogata i kompleksna pa zato treba oprezno postupati kako se ne bi upalo u ekstreme niječući jednoj ili drugoj pravo na život. U svima ima istine, a umjetničke teorije sve imaju pravo na život, koliko imaju u sebi životnih sokova.[12]

Govoreći o književnoj teoriji, Glavaš drži da stvaranje hrvatske države pogoduje književnom stvaralaštvu. One koji su anacionalni ne bi uvrštavao u nacionalnu književnost jer oni kao takvi tamo ne pripadaju. Hrvatski bi književnici trebali današnjicu vezati s prošlošću i budućnošću tako da se ona uklopi u neprekinut niz koji će predstavljati pravu hrvatsku povijest.

Smatrao je kako je književnost iskaz narodnoga duha, u kojoj je zabilježen njegov neizbrisiv pečat. Književni pokreti i pojmovi nisu nikakve filozofske norme, općenite i valjane za sve narode i ljude. Njih su stvorili nadahnuti umjetnici kao nešto sasvim svoje, a oni su opet izrasli na određenom tlu, pa njihovo stvaranje ima neizbrisiv pečat naroda i osoba od kojeg je djelo poteklo.[13]

Tvrdio je kako umjetnost i korisnost nisu nespojive. Pojam umjetnosti i koristi, odnosno narodno značenje književnosti i umjetnosti nisu nespojivi. Bjelodan dokaz nalazimo u najboljim djelima svjetske književnosti. Ova su umjetnička djela velika, a opet prisno vezana s narodom i zemljom u kojoj su nikla. Bogodani umjetnici znali su bez ikakvih pravila ili pritisaka oboje spojiti na zadovoljstvo i sreću naroda i umjetnosti. Umjetnosti je izvor u životu, u zapažanju svagdašnjih stvari, pa se od toga ne može odijeliti bez opasnosti da ne postane beskorisno klatarenje u sferi mašte i da se potpuno ne udalji od pojma umjetnosti. To će biti gomila riječi, s mnogo blještavila i zvuka, održiva možda u kojoj kratkoj pjesmici, ali neprikladna za jače djelo – za stvaranje prave narodne književnosti.[14]

Oponašanjem ne gubimo samo izvornost stvaranja, nego se kao književnici, a onda i kao narod, dovodimo u pogibelj od preslikane prosječnosti. Zato treba zaroniti u dubine vlastita narodnoga bića i tamo pronalaziti originalne sadržaje, jer će oni tek kao naši vlastiti biti i vrijednost drugim narodima.

»Danas, kad imamo ispravno mišljenje o književnim vrednotama, ne treba se gubiti u iluzijama, da Europu možemo dostići, povodeći se nekritično za njom. Oponašanjem nigda ne ćemo poći korak u korak s drugim narodima, nego samo iznošenjem svoga vlastitog dobra. Moramo zaroniti u neistražene dubine vlastitoga naroda i odatle izvući neviđeno blago i nečuvene glasove. Sadržaj, riječ i zvuk bit će u tom slučaju novi, pa će ostali narodi osjetiti potrebu, da se upoznaju s našim vrednotama«.[15]

Hrvatsku je, pak, književnost gledao, unatoč političkoj rascjepkanosti hrvatskih zemalja, jedinstvenom cjelinom koja tvori kulturno i civilizacijsko zajedništvo, čiji je prinos određen u duhovnoj riznici čovječanstva. »Ako se jednom napiše historija jedinstvene hrvatske književnosti, posebno s obzirom na međusobne pokrajinske utjecaje i duhovnu ispreplitenost, vidjet će se, da je zajedništvo krvi i duše naših pokrajina bilo jače od

[10] Jere Jareb Nikolić, *Mile Budak – pjesnik i mučenik Hrvatske*, 1990. str. 51.

[11] I. Delić (29. svibnja 2016.). *Stravično svjedočanstvo: Zagrebačkoj gimnazijalki partizanke su doslovce iščupale srce*, Dnevno.hr, pristupljeno 15. listopada 2020.

[12] B. Donat, *Andrija Radoslav Glavaš*, str. 44.

[13] *Isto*, str. 152.

[14] *Isto*, str. 152.

[15] *Isto*, str. 153.

političkih nedaća i historijske sudbine. Razbijeni su u više političko-administrativnih okruga, razdijeljeni među više država, a stoljećima na braniku zadnjih ostataka, ipak smo bili povezani nekom magičnom žicom i osjećali poput Pirama i Tisbe kroz umjetne zidove dah jedan od drugoga«.[16]

Pravaštvo

Za Glavašev književni rad posebno je važno istaknuti njegovo bavljenje i ocjenu pravaštva, ali ne samo političkoga nego i književnoga pravaštva koje, na žalost, još uvijek u hrvatskoj književnoj povijesti nije dobilo zasluženo mjesto. Glavaš ističe nadvremensku sveobuhvatnost pravaškoga pokreta i njegovo značenje u vremenu: »Koliko je pravaštvo bilo sveobuhvatno, vidi se iz njegovih stožernih značajka. To je bio pokret pročišćavanja prošlosti, samoobrane i građenja budućnosti«.[17]

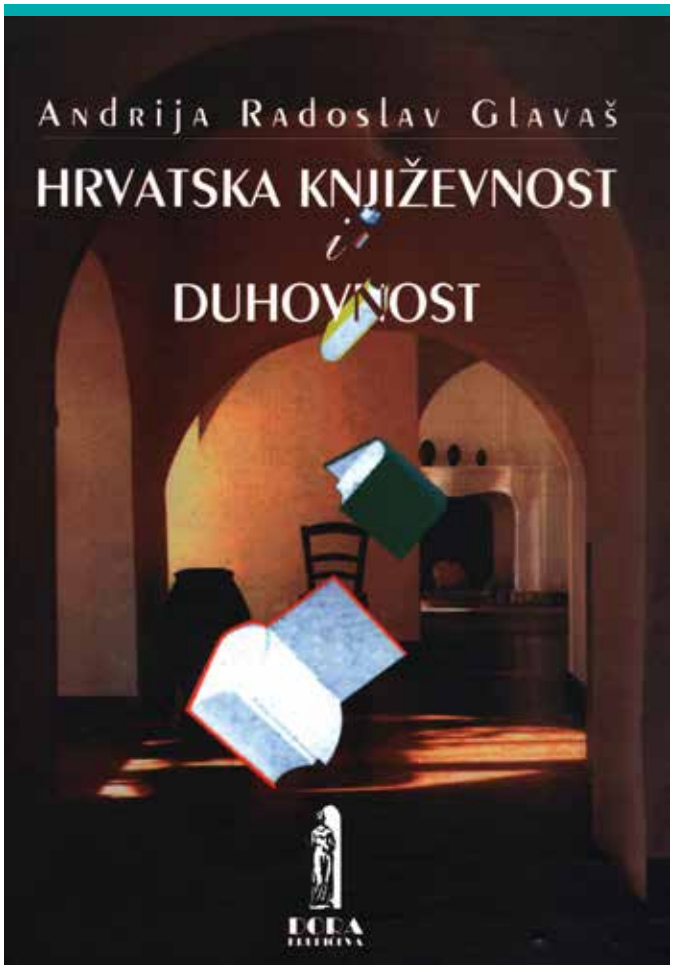

Nisu li još i danas na dnevnome redu kulturnoga, književnoga, političkoga pa i cijeloga društvenoga života upravo ova pravaška pitanja na koja je s pravom svojedobno upozoravao Glavaš? Baveći se pravaškim auktorima, otkrivši pritom njihove književne vrijednosti, stavio ih je na mjesta koja im zasluženo pripadaju u hrvatskoj književnosti. Uostalom, jedan je od prvih koji je prepoznao vrijednosti Kovačićeva romana *U registraturi*[18], a o Budakovoj kronici *Ratno roblje* pisao je kako pronalazi neobično jake odlomke po umjetničkoj kvaliteti.[19]

Književna internacionala i nacionalni književnici

Smatrao je kako stvaranje hrvatske države pogoduje književnom stvaralaštvu, no nije vjerovao da će svi pisci preko noći napustiti svoja politička, svjetonazorska i anacionalna stajališta. Također valja istaknuti i njegovo stajalište o auktorima koji se ne žele odreći svoga anacionalnoga nazora pa ih onda, tvrdi, punim pravom ne bi trebalo ni uvrštavati u nacionalnu književnost jer kao takvi njoj i ne pripadaju.

Mile Budak izrastao je u velikog hrvatskog književnika. Zbog njegova domoljubnoga djelovanja beogradski je režim na njega organizirao atentat 7. lipnja 1932. Jugokomunisti su ga smakli istoga nadnevka, samo 1945. nakon pada NDH. Njegovu kćer Grozdanu najprije su skupno silovali, zatim ju mučili sakateći joj dijelove tijela da bi ju na koncu ubili u Gračanima.

Koliko je aktualan i danas ne treba ni spominjati. Dovoljno je podsjetiti kako neki, nasuprot nacionalnim književnostima, pokušavaju svoja djela pripisivati dijalektalnoj štokavskoj književnosti.

Hrvatskim, pak, književnicima, kao stoljetnim nositeljima državotvorne ideje, obnovom nacionalne državnosti otvoren je prostor slobode. Stvaranjem hrvatske države »stoljetnim hrvatskim nadanjima dat je kostur, a sada ga treba obložiti sočnom sadržinom... Književnici će u tom smjeru moći učiniti mnogo, posebno kod nas, gdje su pisci mnogo stoljeća nosili hrvatsku državnu misao i, oblikovanu u svojim djelima, predavali općinstvu«.[20]

U eseju »Književnici u državi Hrvatskoj«[21] ističe kako se nakon obnove hrvatske državnosti »piscima otvara široko polje rada«. Jedni će se zadržati na suvremenim događajima, a drugi će današnjicu vezati s prošlošću i budućnošću. Tako će ukopčavati hrvatsku stvarnost u neprekinuti niz koji će predstavljati pravu hrvatsku povijest. Bit će i takvih, smatrao je, kojima će sve to ostati tuđe i daleko, ali se mora odmah napomenuti da su slični pisci daleko bili od hrvatske duše. Među ovima treba razlikovati dvovrsne pisce. Jedni se ne će približiti hrvatskoj stvarnosti jednostavno zbog toga što s Hrvatskom nikad nisu imali ništa zajedničkoga. Drugi će ostati daleko opravdavajući svoje držanje umjetničkim razlozima. Tu je na pomolu vječno pitanje artizma i tendencijske književnosti – književnosti s narodnim značajkama. To je stalno pitanje u književnostima pa i u našoj... S onim prvima lako je, jer uopće ne završeduju da se na njih misli u okvirima narodne književnosti. S ovim drugima je malo teže... Pa ipak problem nije nerješiv.[22]

Glavaš o Budakovim djelima

Glavaš je, na temelju onoga što je objavio Branimir Donat, napisao prikaze o tek šest Budakovih knjiga. Pisao je o kronici *Ratno roblje*, romanima *Na vulkanima*, *Rascvjetanoj trešnji* te *Kresini i Hajduku*. Jedan studiozniji tekst napisao je o Mili Budaku.

16 *Isto*, str. 68.
17 *Isto*, str. 121.
18 *Isto*, str. 129. – 133.
19 *Isto*, str. 158.
20 *Isto*, str. 153.
21 *Isto*, str. 150. – 154.
22 *Isto*, str. 152.

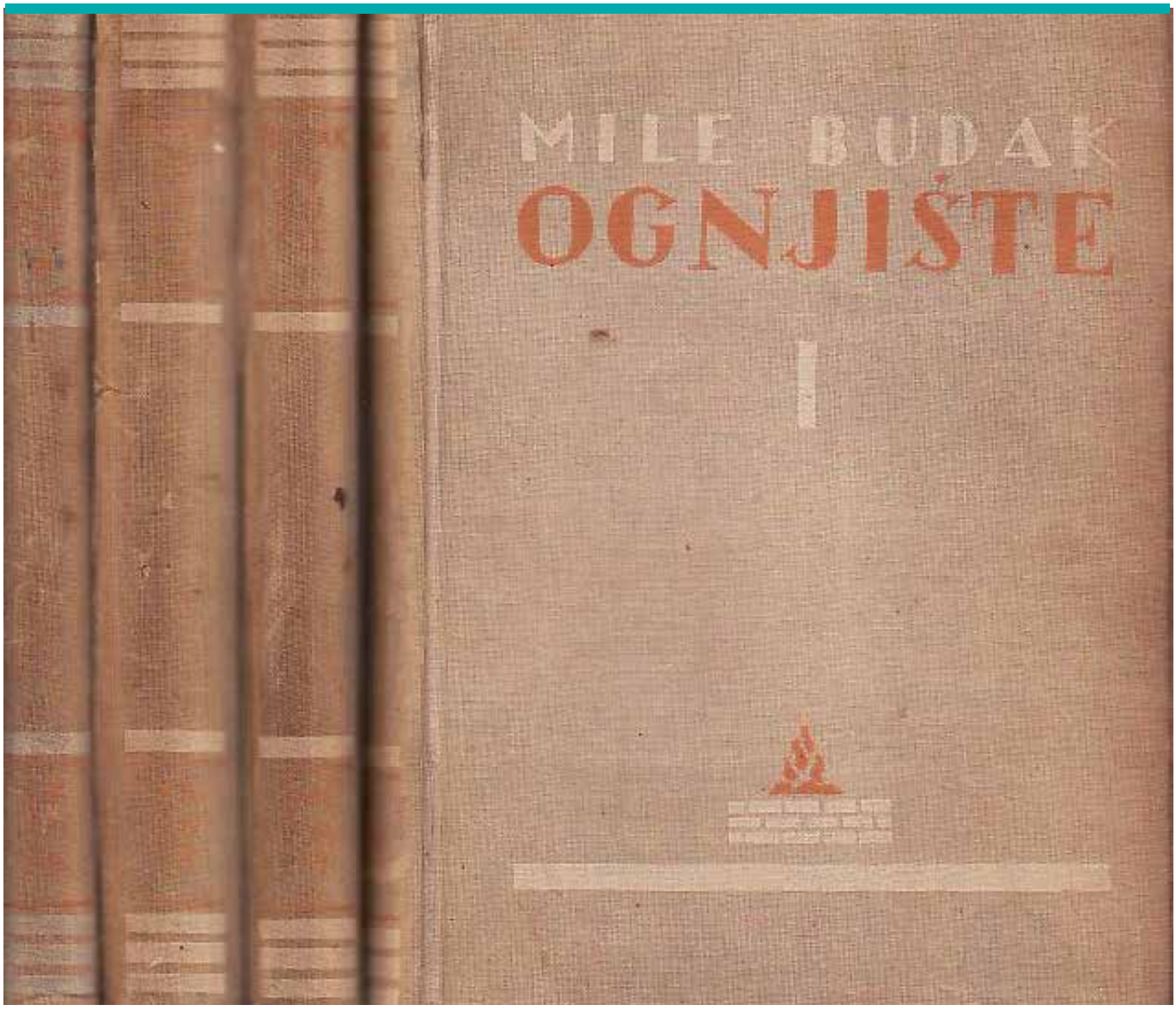

Pišući o alegoričnu romanu *Na vulkanima* zabilježio je kako je riječ o romanu koji je potpuno zbunio javnost koja o njemu gotovo ništa nije rekla. Ne može se reći kako njegov prikaz nije poprilično kritičan pa čak u dijelu i negativan. Daleko je to od svakoga panegirika! »U Budakovim djelima naučeni smo pipati stvarnost, koju proživljava bar jedan dio naroda ili nas ta stvarnost dodiruje i graniči s našim iskustvima. (...) Radnja je romana prema tomu mršava, a pisac je napisao djelo od kojih blizu šest stotina stranica. Bez sumnje ima u djelu života, mnogo unutarnjih spletova, ali se možemo upitati, da li rasplet radnje nije postao trom, kad se razvukao na toliko prostora.«[23]

Za razliku od kritičkih tonova o romanu *Na vulkanima* s romanom *Rascvjetana trešnja* smatrao je Glavaš kako se Budakov književni lik zaokružuje i dobiva približno završne forme i formalno i sadržajno. "Ognjište" i "Rascvjetana trešnja" granice su u kojima se kreću i ujedno dva najsnažnija djela dvaju svjetova, koje proučava, analizira i pretače u svojim djelima. U obim djelima život je otkriven do posljednjih zakutaka, razgolićena je umjetno skrivana pozadina i seoskoga i gradskog života.«[24] Ova je dijagnoza Budakova djela preživjela, unatoč nezapamćenoj šutnji, sve do danas. Glavaš nastavlja kako ga lik Zlate iz *Rascvjetale trešnje* podsjeća na Budakov način stvaranja ženskih uloga u *Ognjištu*: »Zlata nije dakako Anera, ali je njena psihologija tkana na isto brdo kao i Anerina. Naime, Budak kod ženskih lica često zapada u skrajnost. Zlatu je moralno duboko spustio, a onda opet visoko digao... U tom postupku Budak nema srednje mjere, premda ni Anera kao ni Zlata ne prelaze granice psihološke mogućnosti, one su pače vjerojatne i uvjerljive, ali se opaža u piščevoj inspiraciji sklonost ovakvim ekstremima.«[25] Nije li i ovdje precizna opservacija začinjena adekvatnom kritikom o pretjerivanju, što se doista može vidjeti kod Budakovih ženskih likova?

Pisao je i o nedovršenoj ličkoj epopeji, u tzv. romanu grozd, od kojih su

[23] *Isto*, str. 160. – 161.

[24] *Isto*, str. 163.

[25] *Isto*, str. 166.

objavljeni *Kresina*, *Gospodin Tome* i *Hajduk* za Glavaševa života, a *Bazalo* je, nakon pronalaska rukopisa, objavljen u naše doba.

Glavaš je pisao o *Kresini* tvrdeći kako se »čitajući roman čovjek ne može oteti dojmu da je Budak u njemu htio prikazati stvaranje modernoga hrvatskog nacionalizma. Kresinovi pojmovi o zemlji i ognjištu, plamene riječi Kresinova sina Jose da je to ognjište naše i da ga treba krvlju braniti, predstavlja dokument star stotinu godina o borbenoj hrvatskoj državnoj misli – kod narodnih slojeva, koji sačinjavaju kičmu hrvatskih zemalja.«[26]

Roman *Hajduk* nastavak je u kojem se otvoreno očituje volja hrvatskoga naroda za svojom slobodom. »Kresina gradi kuće i ognjišta, daruje caru njegovo, Bogu Božji dug. Podmirujući pretpostavljene, misli dalje na svoje pravo. Kad mu država nije dala to pravo, onda Joso Kresojević otvoreno nastupa kao zastupnik narodne volje.«27

Mile Budak načeo je u svojim romanima o Kresojića soju, poručuje Glavaš, povijest rađanja hrvatske narodne i državne misli kod graničara i seljaka i već do sada pokazao kako su naši široki narodni slojevi bili pouzdani branitelji narodne slobode: »U Budakoviom romanima imamo lijepe primjere, kako se hrvatska državna misao rađala među hrvatskim pučkim slojevima, koji su danas najpouzdaniji branitelji hrvatske države.«[28]

Budakovo književno razdoblje

U sintetičnijem tekstu o Budaku zapazio je kako je četvrto desetljeće 20. stoljeća u hrvatskoj književnosti ispunjeno književnim radom Mile Budaka: »U tom razdoblju ni o jednom piscu naše književnosti nije toliko govoreno i pisano kao o njemu. Budak je gotovo zasjenio svoje književne drugove i snagom svoga talenta pred javnošću jednostavno gurnuo u pozadinu sve druge pisce. To će vremensko razdoblje u našoj književnosti biti nazvano Budakovim književnim razdobljem.«[29]

Smatrao je kako se u slučaju Budaka i njegova književnoga djela mora primijeniti »vitalističko shvaćanje literature, jer njegovo djelo možemo razumjeti do kraja samo onda, ako vjerujemo, da je umjetnost odraz života jednoga naroda u određenom vremenskom razmaku, jednom riječju ako je stvaranje umjetnika samo jedan način, kako se može manifestirati život.«[30]

Nije li to samo još jedna potvrda iz književne teorije koju zastupa Glavaš, a pronalazi ju upravo u djelima Mile Budaka, no unatoč tomu Glavaš dobro zapaža kako unatoč Budakovu političkom djelovanju u njegovim djelima uglavnom nema neumjetničkih tendencija: »Ako se jedan dio Budakove književne popularnosti može pripisati činjenici, da je on i politički borac, to se mora nedvojbeno utvrditi, da u njegovim najboljim književnim djelima nema neumjetničkih tendencija, koje bi bile na štetu umjetničkoj vrijednosti djela.«[31]

Ne samo to da u njegovu djelu nema tendencija, a kao auktor duboko zaranja u dušu vlastitog naroda, Glavaš je jedan dio Budakove popularnosti otkrio i u odbijanju publike književnih ekspresionista koji su se gubili u maglama internacionale ne zadržavajući dodira s vlastitim narodom, osim eventualno prijezira. »Snažan odraz Budakova književnoga djela na javnost dolazio je od činjenice, da se on javio u vrijeme, kad su neki jači pisci počeli sumnjati u snagu hrvatskoga naroda i njegovu prošlost... Književni ekspresionizam imao je naličje, po kojem se moglo zaključiti, da ekspresionisti nisu zadržali dodir s narodom, nego se zapleli u tuđa mišljenja i zaboravili na vlastite narodne vrednote.«[32]

Povratak izvorima i čuvarima narodnih predaja bio je dodatni poticaj ne samo čitateljima Budakovih djela, nego i kritičarima poput Glavaša koji su uz narodne prepoznavali i umjetničke vrijednosti u Budakovu djelu. »Čitalačko općinstvo osjetilo je ispravno da se u Budakovu djelu krije neobično snažan zov za zaboravljenim snagama i izvorima nepresušnim narodnoga bića i energije. Bijaše to povratak k selu i seoskim ognjištima, vječnim čuvarima narodnih predaja.«[33]

Zato je posve logičan, čak i naravan Glavašev zaključak najprije o modernim realistima, u koje je spadao i Budak: »Moderni realisti gledaju svoj narod kroz njegove slabosti i prednosti, ali na taj način, da u njemu nalaze nužne preduvjete daljega opstojanja. (...) U sadržajnom pogledu moderni realizam znači vraćanje k sebi, povratak svom kraju i ognjištu. U čisto umjetničkom pogledu znači iskreno doživljavanje umjetnika, koji stvaraju na osnovu elemenata, koje nose u sebi, a ne pod utjecajem stranih mišljenja, poprimljenih i naučenih, ali ih nikad nisu proživjeli i osjetili kao svoje.«[34]

Budak je samo nastavak naše nacionalne književne predaje koja će se poslije Budaka u drugoj polovini 20. stoljeća pa i dalje utjeloviti u Ivanu Aralici. »Budak je samo nastavio svijetle predaje naše književnosti, koja je bila usko vezana s povijesnim i političkim razvojem hrvatskoga naroda. (...) Svako političko razdoblje imalo je književnoga predstavnika, koji je u umjetničkim tvorevinama dočaravao ono što jest i ono što bi moralo biti. Budak je dosad zadnja karika u tom neprekinutom lancu pisaca-vidovnjaka, koji su pratili naše zbivanje i koje je genij hrvatskoga naroda od vremena do vremena i prema potrebi izbacivao na polju književnosti.«[35]

Nema i ne može biti bolje ocjene književnoga djela od navedene Glavaševe ocjene književnoga rada Mile Budaka. Zato je i završna Glavaševa poruka o Budakovu djelu posve umjesna: »Traženje sveopćega u pojedinačnome, nalaz čitave zemlje u jednom njenom dijelu, čitanje besmrtnosti u kratkotrajnim pojavama to je smisao Budakova pisanja.«[36]

Zaglavak

Teško je u književnosti pronaći ovakvo podudaranje auktora i kritičara. Vjerujem da su znatnim dijelom upravo zato, ali ne i samo zato, obojica velikana hrvatskoga književnoga pera ne samo tjelesno smaknuta, nego je njihovo djelo gotovo pola stoljeća bilo prekriveno mračnom, mučnom i bolnom tamom.

Ovo je prilog barem djelomičnoga rasvjetljivanja nacionalne, ljudske, književne i kršćanske vrijednosti dvojice hrvatskih književnih mučenika – pisca Mile Budaka i književnoga kritičara Andrije Radoslava Glavaša. ✍

[26] *Isto*, str. 180.
[27] *Isto*, str. 183.
[28] *Isto*, str. 188.
[29] *Isto*, str. 169.
[30] *Isto*, str. 170.
[31] *Isto*, str. 170.
[32] *Isto*, str. 171.
[33] *Isto*, str. 171.
[34] *Isto*, str. 171. – 172.
[35] *Isto*, str. 176.
[36] *Isto*, str. 176. – 177.

Iz sadržaja

IZ LJETOPISA 4
STRATIŠTA 23
POBIJENI 27
GLAS O MUČENIŠTVU 33
ODJEK U PUKU 34
DJELA POBIJENIH 36
NATJEČAJ 39
POVIJESNE OKOLNOSTI 43
IZ VICEPOSTULATURE 56
PODLISTAK 57

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, XV., 2 (29),
Široki Brijeg, srpanj – prosinac, 2022.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg
Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:
tel.: +387 39 700-325
faks: +387 39 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF; 6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR; CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga...:
a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar; Korisnik: Hercegovačka franjevačka provincija; Svrha: prilog Vicepostulaturi
br. računa: 3381602276649744
devizni račun:
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

Urednikova riječ

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!
Dok nam upravo prijete, tamo na jesen, podinačicom podinačice pošasti Covid-19, na svjetlo dana puštamo još jedan broj našega glasila. Primijetih da je već punih 15 godina kako to glasilo traga za istinom o pobijenim hercegovačkim franjevcima i o pobijenim članovima vjernoga puka Božjega. Istina, samo iz vremena Drugoga svjetskoga rata i poraća, ali to traganje doziva nam u pamet da bi netko trebao poći tragati i za ostalima našima ubijenima na pravdi Boga u nekim drugim vremenima. Samo se tako gradi zdrav i pobjednički identitet.

Ovo suvremeno doba to, pak, u posljednje vrijeme pretače u govor o kulturi sjećanja. Kršćanstvu je sve odavno jasno. Ono je cijenilo i cijeni svakoga čovjeka bez obzira na vjeru i boju kože. Svi smo djeca Božja. Na žalost, nekima u hrvatskome društvu, kako onom vjerničkom dijelu tako i onom nevjerničkom, još kao da sve nije jasno. Istina o prošlosti gura se pod tepih, ne želi se o njoj progovoriti jasno i glasno, njeguje se kult nezamjeranja, lakta se i grabe se položaji. Do kada tako? Očito dok ne izgubimo tu prošlost, a s njom i slobodu te državu.

Koliko je važno u pravo vrijeme donijeti pravu odluku dobro nam pokazuje i film Dominika Sedlara *Razgovor*. Napravljen je na temelju prijepisa sudbonosnoga razgovora 1945. između Josipa Broza Tita i nadbiskupa Alojzija Stepinca. Prvi gradi kraljevstvo zemaljsko bez Boga i zločinačko po svojoj mjeri, drugi gradi kraljevstvo nebesko s Bogom i prijateljsko čovjeku kroz Crkvu u hrvatskome narodu. Jakov Sedlar, koji je pronašao taj prijepis, pod prisegom je posvjedočio da je nesretni Tito priznao da je zapovjedio ubojstvo franjevaca na Širokom Brijegu (čitaj svugdje), odnosno da on nije ništa mijenjao u tom pronađenom zapisu. Pročitajte kratko o tome u glasilu i obvezno pogledajte film *Razgovor*. Nemojte da vam se dogodi da nemate vremena za njega, ali da imate vremena za govor ovog bezbožnog suvremenog vremena kroz medije, i na razne druge načine, sedam dana u tjednu. Trebali bismo kao kršćani konačno shvatiti da je naš govor ispravniji i bolji od govora bezboštva.

Neka budućnost bude Božja i naša. Bit će budemo li to htjeli.

Mir vam i dobro!

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja. »Prema odredbama vrhovnog svećenika Urbana VIII., zabranjeno je da sluga Božji, bez prethodnog dopuštenja Svete Stolice, bude predmetom javnoga crkvenog štovanja. Te odredbe nipošto ne priječe privatnu pobožnost sluzi Božjem, niti spontano širenje njegova glasa svetosti ili mučeništva i znakova. (čl. 117, § 1. i 2.)
Ako nije pronađeno nepropisno štovanje, biskup ili njegov ovlaštenik pristupa sastavljanju izjave o neiskazivanju štovanja, tj. izjave kojom se potvrđuje da se odluke Urbana VIII. poštuju. (čl. 119, § 1.)«

Iz Upute *Majka Svetaca*